

A pártfogó felügyelet reformja*

A börtön-pártfogás szerepe a szabadulás előkészítésében

Előrebocsátom, hogy a pártfogó felügyeletről, a pártfogók munkájáról nem tudok elfogulatlanul véleményt alkotni, és mondani, mivel korábban én is dolgoztam pártfogóként. A pártfogó felügyelet mindig is szívügyem volt, így nem véletlen, hogy bíróként a büntetés-végrehajtási területet választottam, és már több mint 20 éve „járom a börtönöket”. Ennek során a mindennapokban érzékelem, látom a pártfogók tevékenységének szükségességét.

*

Az ítélező bíró munkája az ügyben hozott érdemi határozattal – az ítélettel – lezárul, s tulajdonképpen a közvéleménynek is csupán ez kell: minél hosszabb tartamú fegyház- vagy börtönbüntetés, sőt, ha lehetne, akár halálbüntetés is, a lényeg, hogy iktassák ki az elkövetőt a társadalomból.

Nyilvánvaló, hogy a halálbüntetést nem lehet visszaállítani, s ma már az is bizonyított, hogy a hosszú tartamú szabadságvesztésnek lényegesen több a káros, mint a nevelő, javító hatása; mégis felhördül a közvélemény, amikor egy „nevesebb” bűnelkövető szabadul.

Bevallom – épp, mert mindig is komoly jelentőséget tulajdonítottam neki – már régóta magammal viszem a bírósági fogalmazókat a börtönökbe, hogy majd ha ítélező bírók lesznek, az ítélet meghozatalakor már előre fel tudják mérni, mi lesz döntésük eredménye. (Idős, másodfokú tanácselnök kollégám fogalmazta meg egyszer egy kórházi műtétjét követően: „Ezután még jobban megnézem, lehet-e enyhíteni a kiszabott büntetésen, hiszen csak pár hetet voltam kórházban, de minden nap számított ott is, hát még a börtönben!”)

Miként alakul az ítélethozatalt követően az elítélt sorsa? Korábban ez a bv. intézeteken múltott, például azon, hogy a fogvatartottnak milyen nevelője volt, milyen elítélti környezetbe került, s melyik hatás volt az erősebb: a nevelő vagy az elítélt-társaké, illetve csak az ún. szociális ügyintézők, illetve a nevelők leterheltségén és lelkiismeretén múltott, hogy mennyire sikerült a szabadulásra felkészülnie az elítéltnak.

Már a 70-es évektől nálunk is felismerték a pártfogó felügyelet szükségességét. Az 1979. évi 11. számú Bv. tvr. megfogalmazta a szabadságvesztés végrehajtásának célját: „a törvényben meghatározott joghátrány érvényesítése során elősegítse az elítéltnak a szabadulása után a társadalomba történő beilleszkedését, és azt, hogy tartózkodjék újabb bűncselekmény elkövetésétől”. Mégis

* A Magyar Kriminológiai Társaság VI. Országos Kriminológiai Vándorgyűlésén – 2008. október 18-án Miskolcon – elhangzott előadás szerkesztett változata.

25 év – és a pártfogó felügyelet reformja – kellett ahhoz, hogy a pártfogó „beköltözhessen” a börtönbe, s aktívan, sokrétűen foglalkozhasson az elítélttel a büntetés töltése alatt is, ezzel segítve a szabadulásra felkészülést.

Esetenként már a reformot megelőző időszakban is bejárt a pártfogó a bv. intézetekbe, és – az elítélttel kérésére – már a szabadulás előtt felvette vele a kapcsolatot, azaz már volt egyfajta – bár laza – kapcsolat a bv. intézetek és a pártfogók között. Ezt követték az ún. „együtműködési megállapodások”, de a kis létszámú pártfogói gárda és a túlterhelt nevelői állomány miatt még nem valósulhatott meg a folyamatos, konkrét, a szabadulást ténylegesen elősegítő együtműködés. Ezt csak a 2003-as reform oldotta meg, ekkortól kerülhetett sor arra, hogy egy-egy pártfogó már kifejezetten csak a börtönben láthasson el utógondozói tevékenységet, s így a börtön-pártfogás – mint önálló tevékenység – létjogosultságot nyerve érvényesülhessen.

A Fejér megyei pártfogók már az eddigiekben is jelentős eredményeket értek el a börtön-pártfogolás területén. Köztudott, hogy Fejér megye az egyik legnagyobb „bévés megye” – két országos bv. intézettel –, s itt tölti a magyarországi elítéltek egyötöde a szabadságvesztését.

A 2003-as reformoknak köszönhetően megyénkben ma már három pártfogó kifejezetten csak utógondozói, börtön-pártfogolási tevékenységet végez. Szinte folyamatosan a bv. intézetekben dolgoznak az elítéltek körében, gyakorlatilag kulcsfontosságú szerepet töltenek be a szabadítás előkészítésében, ők az összekötő kapocs a börtön és a szabad élet között.

Már a szabadulás előtt hat hónappal – sokszor előbb is – felveszik a kapcsolatot az elítélttel, hogy először is megismerjék őt magát, a körülményeit, és azokat az okokat, amelyek a bűnelkövetővé válásához vezettek, majd mindezek alapján meghatározhatják a módszert – ami személyre szabottan a legmegfelelőbb –, és egyéni fejlesztési tervet készíthessenek. Ezt követően pedig tulajdonképpen minden olyan feladatot elvégeznek – a bv. intézetek, illetve a nevelők közreműködésével –, ami a szabadítás előkészítéséhez, sikeréhez nélkülözhetetlen.

Mit is jelent konkrétan a pártfogó segítségnyújtása a bv. intézetekben?

Először is beszélgetést az elítélttel: azaz a személyes kapcsolatfelvételt. A bűncselekmény elkövetése okainak feltárása és a módszer kidolgozása érdekében szerepjátékok, illetve szituációs gyakorlatok alkalmazását a probléma megoldására. Konkrét segítséget az elvesztett iratok szabadulás előtti, térítésmentes beszerezésében; a segélyezés intézését.

Igen fontos, lényeges feladat a családi kapcsolatok helyreállításában való közreműködés, mivel a büntetésüket töltők családi kapcsolatai meglazulnak, a család gyakran kirekeszti, eltaszítja magától a bűnelkövető családtagot. A pártfogók ezen próbálnak segíteni: levélben vagy akár személyesen keresik meg a hozzátartozókat, így biztosítva, hogy szabadulás után a volt elítélttel a család visszafogadja. Előmozdítják továbbá például a fogvatartott anyák kapcsolatfelvételt csecsemő- vagy gyermekotthonban nevelkedő gyermekeikkel, illetve a kapcsolatfelvételt a család gondozói tanácsadókkal.

A pártfogók segítik az elítélteket a lakhatási megoldások keresésében, és – ha ez a családon belül nem valósulhat meg, akkor – hajléktalan szálló, krízis-kezelő központ megkeresésében.

Segítik az otthonteremtési támogatás ügyintézését is, vagy a munkavállaláshoz szükséges iratok beszerzését, a munkavállalási lehetőségek feltárását, illetve – annak indokoltsága esetén – a rokkantsági nyugdíj megállapítása iránti eljárás megindítását, az ahhoz szükséges iratok beszerzését.

Nemcsak egyénileg nyújtanak segítséget a pártfogók az elítélteknek, hanem csoportfoglalkozásokat, személyiségfejlesztő tréningeket is tartanak, illetve tájékoztató előadásokat a pártfogó felügyeletről és az utógondozói, börtön-pártfogói tevékenységről, valamint azokról az intézményekről és szervezetekről, ahova segítségért fordulhatnak az elítéltek a szabadulást követően; segítik őket a jogi vonatkozású kérdések megoldásában, kérelmek beadásában.

Míndez egyedül nem megy: a feladatok, tevékenységek eredményes és hatékony ellátása érdekében együttműködnek a pártfogók a bv. intézeteken kívül az önkormányzatokkal, gyámhivatalokkal, családsegítő központokkal, adóhatósággal, a TB és nyugdíjbiztosítási igazgatóságokkal, a Vöröskereszt szervezeteivel, a börtönmissziókkal, valamint a szeretetszolgálatokkal is.

A Fejér Megyei Igazságügyi Hivatal 2004-ben lehetőséget kapott „A hatékony kommunikáció, az esetkezelés, a csoportépítés technikáinak elsajátítása és fejlesztése a büntetés-végrehajtási intézetben lévő és pártfogó felügyelet alatt állók társadalmi beilleszkedésének elősegítése érdekében” című projekt megvalósítására. A projekt keretében az együttműködő partnerintézmények munkatársai esetelemző-, kezelő tréningeken vettek részt. A képzések célja egyrészt az együttműködő szervezetek feladatainak, a társadalmi bűnmegelőzésben betöltött szerepének kölcsönös – mélyebb – megismerése, és ezáltal egy szorosabb kapcsolatrendszer kiépítése, másrészt a klienskörből adódó hasonló jellegű élethelyzetek, esetek feldolgozása és elemzése volt –szakpszichológusok (trénerek) vezetése mellett – a hatékony kommunikációs, esetkezelési és csoportépítési technikák elsajátítása és fejlesztése érdekében.

A börtön-pártfogás és utógondozás során alkalmazott módszerek igen széleskörűek:

- Egyéni esetkezelések körében az életviteli problémák csökkentése – az életút feltárása, mentális tanácsadás, a frusztrációk kezelése, foglalkozás szenvedélybetegekkel, jövőkép megfogalmazása-kialakítása, a realitások hozzácsatolása, elérhetővé tétele, tanácsadás.
- Csoportos tájékoztatás a börtön-pártfogásról, az Igazságügyi Hivatalról, közérdekű munkáról, utógondozásról, jogi segítségnyújtásról, áldozatsegítő szolgáltatásokról.
- Csoportfoglalkozások – ezen belül például munkaerő-piaci tréning, önismereti tréning, életvezetési tréning, melyek célja általánosságban az értékközvetítés, a deviáns viselkedési formákra történő figyelemfelhívás, az elfogadott magatartási minták közvetítése, a kommunikációs készség fejlesztése, a börtönártalmak oldása.

- Szociális ügyintézés és az ügyek intézésére való felkészítés, illetve kérdőíves igényfelmérések.

A holland-magyar közös projekt keretében a Fejér megyei börtön-pártfogók által kidolgozott – az első interjú előkészítő – kérdőívet igen jónak, praktikusnak, országos alkalmazásra is hasznosnak tartom.

A kérdőívet az az elítélt tölti ki, aki a pártfogó segítségét kívánja igénybe venni, és hozzájárul ahhoz, hogy a személyes és a büntetés-végrehajtási különleges adatait az együttműködő szervek – a szabadítás előkészítése ügyében eljárva – a törvényben meghatározott feladataik ellátása érdekében egymásnak adják.

A kérdőív a személyi adatokon, továbbá a fogvatartásra vonatkozó adatokon kívül a családi és lakhatási körülményekre, az iskolázottságra, munkalehetőségekre, tulajdonviszonyokra, egészségi állapotra, szenvedélybetegségekre, az iratokra, illetve hollétükre vonatkozó információkra vár választ, és részletesen felsorolja, milyen segítség kérésére van lehetősége az elítéltnak:

- elveszett iratok, bizonyítványok pótlása, beszerzése
- egészségügyi és/vagy szociális intézetben való elhelyezés, vagy ellátásban való segítségnyújtás kérelme
- tájékoztatás munkába álláshoz
- tájékoztatás tanulmányokban, képzésekben való részvételről
- tájékoztatás tanácsadó-felvilágosító programokról
- szállás, lakhatás megoldásában való tanácsadás
- családi kapcsolatok helyreállítása
- tájékoztatás az önkormányzat által nyújtandó szociális ellátásokról, segélyekről
- tájékoztatás a pártfogó felügyelői szolgálattal, illetve a bv. intézettel együttműködő egyházak, karitatív és civil szervezetek segítségnyújtási lehetőségeiről
- segélyezési lehetőségekről
- életvezetési tanácsadás
- csoportfoglalkozáson való részvétel (például álláskeresés, önismeret)
- jogi segítségnyújtás
- gondnoksági, gyámsági ügyekben való tájékoztatás
- segélycsomag kérelme (élelmiszer, ruházat, tisztálkodási szerek) – erre kizárólag azok jogosultak, akik kapcsolattartóval nem rendelkeznek
- volt állami gondozottak hivatalos ügyeinek intézése és egyéb kérelmek.

Ez a hosszú felsorolás önmagáért beszél. Ilyen intézményes támogató, segítő tevékenység, efféle összefogás korábban nem volt, és a reform nélkül nem is jöhetett volna létre. Ha csak ennyit ért volna el a pártfogó felügyelet reformja: már az is óriási jelentőségű lenn.

Itt hívnám fel az érdeklődők figyelmét a Pártfogók című szakmai lap 2008. júniusi (29.) számában Béres Andrea Eszter Fejér megyei pártfogó felügyelő „Csoportfoglalkozásokkal a beilleszkedés elősegítéséért” című cikkére, amely

igen sok hasznos gyakorlati ötletet, tanácsot ad a börtön-pártfogással foglalkozó kollégáknak.** A cikk számomra azt bizonyította, hogy felkészült szakemberek, felelősségteljesen kidolgozott programot valósítanak meg a börtönökben a szabadulásra történő felkészítéshez, a beilleszkedés feltételeinek megteremtéséhez, elősegítéséhez.

Az eddig tapasztaltak alapján célszerű lenne a bv. intézetekben heti rendszerességgel végzett börtön-pártfogói tevékenységet országosan bevezetni, lehetőség szerint úgy, hogy a börtön-pártfogók kizárólagosan e tevékenységet folytatnák – egymással kapcsolatot tartva, feladataikat összehangolva, a közös célok megfogalmazásával, a tapasztalatok megbeszélésével, esetfeldolgozásokkal, együttműködéssel.

Fontosnak és szükségesnek tartom, hogy a börtön-pártfogók napi munkájához nélkülözhetetlen feltételek jogszabályi rendezéssel – gondolok itt többek között az adatvédelmi törvényre – biztosítottak legyenek. Így például indokolt lenne a bv. intézetekben

- hozzáférés a fogvatartotti alrendszerhez,
- a kérelmek ügyintézése a pártfogók által az adatbázis felhasználásával,
- teljes körű betekintés a bv. intézetek fogvatartotti adatbázisába: az igazgatási adatokba, nevelői feljegyzésekbe, kérelmek ügyintézésébe, egészségügyi adatokba.

Úgy vélem, nem kell bizonyítanom – hiszen az előbbieken a börtön-pártfogók széleskörű tevékenysége során már utaltam rá –, hogy ezekre miért lenne szükség. Tisztában vagyok azzal is, hogy ezt jogszabályi szinten kell rendezni. (Az elítélt hozzájáruló nyilatkozata már a kérdőíven szerepel, ez tehát nem lenne akadálya a hozzáférésnek.) A jogszabályi rendezést követően már nem lenne nehéz a gyakorlatot kialakítani, hiszen ha a börtön-pártfogók adatai a bv. intézetek adatbázisában rögzítésre kerülnek, akkor már a hozzáférés is megoldható.

Fejér megyében a két országos bv. intézet rendkívül együttműködő, szíveségi alapon már most is biztosítják az intézetek telefonhálózatának használatát, illetve az ügyfélfogadásra alkalmas irodahelyiségeket is rendelkezésre bocsátják. A börtön-pártfogók részt vesznek a bv. intézetek osztályvezetői értekezletein, a közös konferenciákon, képzéseken, illetve az intézetek által szervezett fogvatartotti programokon. Biztosítják az intézetek a csoportfoglalkozások és a csoportos tájékoztatók lehetőségét, feltételeit is.

A mindennapokban már érzékelhető a börtön-pártfogók munkájának eredménye. Jött már úgy meghallgatásra elítélt, hogy „A börtön-pártfogó nővel beszéltem, ő már rendezi a dolgaimat”, vagy „Sikerült felvonnunk a kapcsolatot a gyermekotthonnal, ahol a gyermekeimet elhelyezték”, s volt olyan, aki elmondta: „Mielőtt letartóztattak minden iratom elveszett, de a börtön-

** A kérdéses cikk megjelent a Börtönügyi Szemle 2008. évi 1. számában is. [A szerk.]

pártfogóm már intézi, mire szabadulok, lesznek irataim". A közelmúltban egy elítélt például úgy nyilatkozott, „Én nem kérek pártfogót, nekem már van pártfogóm itt a börtönben, és ő segít”.

Persze, azért nem ennyire jó a helyzet, mert ez csak néhány kiragadott példa, de már mutatja, hogy nem fáradoznak hiába a börtön-pártfogók, az elítéltek maguk is kérik, illetve igénybe is veszik segítségüket.

Azért azt sem szabad elfelejteni, hogy a börtönök zárt világa sokszor nem javít, inkább ront az elítéltek személyiségén, s amíg kinn a világ folyamatosan változik – megváltoznak a körülmények, a lehetőségek –, addig benn az elítélt kizökken ebből a világból, egy bezárt világba csontosodik be, ahol – ma még – a börtönártalmaké a jelentősebb hatás.

Ezért olyan nagyon fontos a börtön-pártfogó szerepe, merthogy kell egy összekötő kapocs a külvilággal, kell egy segítő kéz, kell a jó tanács, vagy néha csupán egy jó szó, egy indíttatás, hogy lehet majd másképp.

A közérdekű munka büntetés végrehajtásával kapcsolatos javaslatok

A közérdekű munka végrehajtása ma még sokszor akadályba ütközik, a feltételek, a lehetőségek meggyénként, településenként jelentősen eltérők. Célszerű lenne, hogy a közérdekű munka büntetés végrehajtása az ítélet jogerőre emelkedését követően minél előbb megkezdődjön. (Gondoljunk arra: ha egy gyerek rosszat tesz, s csak hónapok, vagy évek múlva kap érte dorgálást, az mennyire lesz hatásos? Mit érünk el vele?)

Az alábbiakban végrehajtás mielőbbi megkezdése – és ezáltal eredményesége – érdekében teszek javaslatokat:

Indokoltnak látom a pártfogó felügyelők önálló intézkedési lehetőségeinek kibővítését. Tisztában vagyok vele, hogy jogszabály-változtatásra lenne szükség, de azt is remélem, hogy már – legalább részben – nyitott kapukat döngetek.

Véleményem szerint: a pártfogó felügyelő, amikor meghallgatja az elítéltet, és jegyzőkönyvet vesz fel vele, máris kijelölhetné a közérdekű munka végrehajtására szolgáló munkahelyet. Hiszen önállóan is meg tudja ítélni, hogy a munkáltató valóban a köz érdekében álló munkára ad-e lehetőséget, illetve – mivel a munkáltatókkal folyamatos kapcsolatban áll – akár rövid úton (távbeszélő, telefax, e-mail útján) is tisztázhatja, hogy a cég épp fogadóképes-e, illetve mikor kezdhetne dolgozni az elítélt. Így nyomban megkezdődhetne a végrehajtás (nem kellene javaslatot tenni a bv. bírónak, kiesne a bírói meghallgatás, határozathozatal, majd a jogerő bevétele, a felhívás kibocsátása stb. – ami mind-mind időigényes).

Ugyanígy, ha az indokolt, akkor a pártfogó felügyelő – aki az indokoltságot önállóan is el tudja bírálni – félbeszakíthatná a büntetés végrehajtását a jogszabályi keretek között, az ott megfogalmazott feltételek szerint.

Ha felmerülne más munkahely vagy más munka kijelölésének szükségessége, megint csak a pártfogó felügyelő intézkedhetne, aki – kapcsolatban állva a munkáltatókkal – kijelölhetné az új munkahelyet, s a végrehajtás emiatt nem szakadna meg hosszabb időre. (Nyilvánvaló, hogy amíg a pártfogó jegyzőkönyvet, javaslatot ír, megküldi a Főügyészségnek, az ügyész indítványt tesz, a bv. bíró kitézi a meghallgatást, gyakran eredménytelen idézés esetén újabb meghallgatásra tűz határnapot, majd határozatot hoz, kézbesít, felhívja az elítéltet a munka folytatására, ez mind időigényes, s addig a büntetését nem tölti az elítélt.)

További lehetőségeket is kellene biztosítani a pártfogóknak – ez szintén jogszabályi rendezést igényel – a gyors és ezáltal eredményesebb végrehajtás érdekében :

- a szabályszerű idézés ellenére távolmaradó elítélt elővezetésének
- elrendelésére,
- az ismeretlen helyen tartózkodó elítélt körözésének elrendelésére, illetve
- hozzáférést kellene biztosítani a BM Központi Hivatal személy- és lakcímnyilvántartásához.

A pártfogók önálló intézkedési lehetőségeinek – fentiekben vázolt – kibővítése esetén a bv. bíró hatáskörébe csak a közérdekű munka végrehajthatóságának megszűntetése, illetve a közérdekű munka fogházbüntetésre átváltoztatása tartozna.

Végül meg kell említeni, hogy a pártfogók által felkutatott munkahelyeken kerül végrehajtásra a közérdekű munka (együttműködési megállapodások vagy személyes meggyőzés alapján), holott ez főbüntetés (!) – és felmerül a kérdés: egy főbüntetés végrehajtása miért nem állami, illetve önkormányzati feladat?

Az önkormányzatok egy része úgy nyilatkozik, hogy nem fogadnak közérdekű munka büntetésre ítélteteket – s ezt megtehetik, mert semmi sem kötelezi őket. Gyakran arra hivatkoznak, hogy elég dolguk van a szabálysértési ügyben hozzájuk küldött közérdekű munkásokkal is. Sosem értettem ezt a hozzáállást, hiszen még a kisebb településeken is segítséget jelenthetne az önkormányzatoknak az „ingyen munka”, az utcák, közterületek, árkok, közintézmények környékének rendben tartása, a temetők gondozása, a hó-eltakarítás, és még sorolhatnám tovább a tevékenységeket. A közérdekű munkára ítéltet vonatkozásában – jellemzően – fizikai munkát, segédmunkát határoznak meg a bíróságok az ítéletben, így ezek a felsorolt munkák mind elvégezhetőek lennének elítéltekkel.

Jogszabályi rendezést kívánna meg, hogy – a szabálysértési közérdekű munkához hasonlóan – az önkormányzatok feladatává kellene tenni e főbüntetés végrehajtását.

Régóta felvetettük már, hogy valamilyen kompenzációval lehetne segíteni úgy az önkormányzatokat, mint az egyéb, a köz érdekében tevékenykedő munkáltatókat, hogy ez a főbüntetés valóban mindig végrehajtásra is kerüljön, és ne évvülhessenek el úgy büntetések, hogy munkáltatót sem lehetett kijelölni.

Mіндеzt azért is tartottam lényegesnek elmondani, mert a munkahelyek felkutatása, a munkáltatók meggyőzése is a pártfogók munkaterhéhez tartozik, azt növeli, és a tényleges pártfogolástól von el időt, energiát, holott így is igen nagy az adminisztratív leterheltségük. S ha már az adminisztrációnál tartunk, megjegyezném, hogy célszerű lenne a pártfogók adminisztratív teendőinek csökkentése az érdemi munka javára.

Míndezek a reform továbbvitelénél – úgy vélem – megfontolandók. Ne felejtsük el, hogy a pártfogók felsőfokú végzettséggel rendelkező diplomások, hatáskörük kibővítésével, felkészültségükkel – és folyamatos továbbképzésükkel – elősegíthetnék a közérdekű munka büntetés eredményességét, céljának elérését.

*

Végül hadd fejezzem be azzal, hogy a pártfogó felügyelet reformját igen jelentősnek tartom, sok sikert kívánok a folytatáshoz és a további tervek megvalósításához is.